

NOS

Nr 1 2012 Årgång 34

Medlemsorgan för Föreningen Natur och Samhälle i Norden

Föreningen Natur och Samhälle i Norden (FNSiN)

FNSiN grundades år 1973

Ur föreningens stadgar:

§2 Föreningen skall samla intresserade av natur och samhälle i Norden till allsidiga studier därav. Genom studieverksamhet, föreläsningar, exkursioner och publikationer skall Föreningen sprida kunskap om natur och samhälle med huvudinriktning på Norden. Föreningen är en religiöst och partipolitiskt obunden ideell förening.

§3 Föreningens huvudsakliga intresseområden är Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge, Sverige och Åland samt områden med historisk eller annan anknytning till länderna i Norden.

FNSiN samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan och med andra föreningar. FNSiN ingår i Förbundet för Ekoparken. Läs mer på vår hemsida www.fnsin.nu.

Föreningens adress:

c/o Eva Innings
Dalgårdsvägen 55
121 33 Enskededalen
08-774 12 53(b),

Föreningens lokal Baltzar har adress
Baltzar von Platens gata 11

Medlemsavgiften 2012:

Fullbetalande medlem 160 kr
Ny dito efter 1/7 80 kr
Familjemedlem 80kr

Plusgiro: 67 01 50- 2

Medlemsavgifter och beställning av skrifter

NOS: Ansvarig utgivare
Anders Schaerström,
Kometvägen 49
183 48 Täby;
08-758 30 03; 070-693 91 28
anders.schaerstrom@telia.com

Material till NOS skickas till:
nos.fnsin@gmail.com
eller till sekreteraren

NOS har ISSN: 0348-7970

NOS utkommer 4 ggr/år.
Manusstopp 1 dec/mars/juni resp. sept.

Internet E-post: info@fnsin.nu
Hemsida: www.fnsin.nu
Blogg: www.fnsin.blogspot.com

FNSiN, styrelse

Ordförande
Bente af Edholm
Fritiofsvägen 4
182 54 Djursholm
08-622 55 25; 070-400 01 99
bente.fnsin@gmail.com

Vice ordförande:
Soili Bisi-Ström
Fatburs Kvarng.14
118 64 Stockholm
08-19 12 52 (b)
070-370 07 75
bisi-strom@bredband.net

Sekreterare

Monica Ajne
Kritvägen 3
141 34 Huddinge
08-711 58 15 (b)
b.m.ajne@telia.com

Kassör:

Eva Innings
Dalgårdsvägen 55
121 33 Enskededalen
08-774 12 53(b), 070-491 67 14;
08- 653 5405
eva.innings@telia.com

Övriga ledamöter

Birgitta Traxel
Vesslevägen 40nb
167 67 Bromma
08-25 03 35 (b)
073-614 67 86
birgitta.traxel@gmail.com

Erik Elvers
Illerstigen 28
170 71 Solna
08-85 84 88(b)
E.elvers@bredband.net

Camilla Berg
Fredrikslundsvägen 14
168 34 Bromma
08-26 25 84
camilla_berg@spray.se

Hans Weimer
Ferievägen 53
168 41 Bromma
08-37 39 52; 070-374 07 53

Unn Hellsten
Lagavägen 13
128 43 Bagarmossen
08-600 26 42 (b)
unn.hellsten@telia.com

Webbansvarig:

Monika Kristensson
Sickla Kanalgata 12
120 67 Stockholm
08-641 50 11 (b)

Kontaktperson,
FNSiN Östergötland

Håkan Bley
Sköldvägen 18
61633 Åby

Dags att betala medlemsavgiften för 2012

Vi hoppas du vill fortsätta att vara medlem i FNSiN även nästa år. Alla som inte redan är medlemmar är självklart varmt välkomna.

Avgiften för 2012 är 160 kronor för fullbetalande medlem och 80 kronor för familjemedlem. Avgiften betalas in på FNSiNs pg 670150-2

Det är viktigt att du anger vem eller vilka avgiften avser. Ett inbetalningskort bifogas också denna tidning.

Har du frågor om avgiften kan du kontakta kassören Eva Innings per e-post eva.innings@telia.com

Omslagsbilder:

Framsidan: Bente af Edholm, korsspindel

Baksidan: Erik Elvers, Planteringen framför tingshuset i Ronneby

Ordföranden har ordet

Apropå vår artikelserie "Rysshärjningar i Stockholms skärgård" så kommer jag också att tänka på en annan varelse, som länge härjat och fortfarande trivs på många av de 30 000 öarna i Stockholms skärgård, nämligen den spindelart som denna gång pryder tidningens framsida, kors-spindeln (*Araneus diadematus*).

Storvuxen hona på senhösten. Foto: Bente

Korsspindeln är en av de största arterna i familjen hjulspindlar i Sverige och har fått sitt namn efter den karakteristiska teckningen på spindelns rygg vilken liknar ett vitt kors. Tittar vi närmare på överdelen av just denna spindels vita kors, så tycker jag mig se bilden av en fantasifigur med nos - och en nos ska ju finnas på tidningens framsida (om man nu inte nöjer sig med spindelns något diffusa "nos").

Det är de storvuxna korsspindelhonorna som man kan få se, ännu långt in på hösten, hängan-

des i sina stora nät. Honorna dör när de har lagt äggen som sedan övervintrar och kläcks på våren.

Hjulspindlar (*Araneidae*) bygger sina nät som spiralformade hjulnät. Det finns 160 släkten med 2800 arter, med andra ord en stor familj som har funnits mycket länge och är spridd över hela världen. Hjulspindlarna är den tredje största spindelfamiljen och det finns exemplar bevarat i bärnsten från yngre krita. Yngre krita var den geologiska period som var mycket varm och som slutade med ett meteoritnedslag för 65 miljoner år sedan då 80% av alla djurarter dog ut (inklusive dinosaurierna).

Spindlar är inte kända för att sprida några sjukdomar till människor, såsom t.ex. myggor kan göra. Däremot kan ju spindlarna äta myggorna. Kanske är det därför som man i folkmun har sagt att "spindlar betyder tur" och att man "inte får döda en husspindel".

Tänk på det när granen ska placeras inomhus till julhelgen - det kan finnas många små varelser som följer med in i värmen.

Advent kom tidigt i år, det lackar mot jul och det nya året står för dörren. En vit vinter gläder alla de medlemmar i FNSIN som gärna tar tillfället i akt för gemensamma skid- och skridskotur.

Hälsning från ordföranden som önskar alla en god jul och ett gott nytt år 2012.

Bente

Skärgården, biotop för korsspindlar. En bild på det sk "Sandhamnshålet" den kända profilen, dvs den smala passagen där båtarna åker förbi det gamla tullhuset och lotsstationen med fyren. Foto: Bente

Reserapport Blekinge

Landskapsresan 2011 gick till Blekinge och samlade 18 personer. Den var, liksom tidigare resor, föregången av en studiecirkel. Under fyra intensiva augustidag genomkorsade vi landskapet (körning 50-60 mil) med vår bas på Ronneby Vandrarhem intill den vackra Brunnsparken och såg följande:

söndag 21 Amiralitetskyrkan i Karlskrona, Björketorpstenen och Heliga Kors kyrka i Ronneby

måndag 22 valvbron i Vieryd, Punschmuseet och Skottsbergsgården i Karlshamn, St Nikolai kyrka med Stentofstenen i Sölvesborg, Listers huvud

tisdag 23 Bröms, Kristianopel, dynområdet Höga Sand, Torhamns udde, Hästhallens hållristningar, Karlskrona med olika museer (Marinmuseet, Kulenovic konstmuseum, Blekinge läns museum)

onsdag 24 Lindö udde med spår från stenhuggeriverksamhet, eklandskapet vid Gökalv, Hasslö, Hjortahammar gravfält, Vång kraterröse, Hjorts-

berga gravfält och kyrka, Edestads offerkälla och kyrka

torsdag 25 korgmakaren Mikael Svensson i Lilla Silpinge, motivplanteringen vid Ronneby Tingshus, Karlskrona med hembygdsmuseet Vämöparken och ytterligare museibesök

En god blandning mellan natur och samhälle, där Kjell Linnér bidrog generöst med sina ingående kunskaper om landskapets fornminnen och kunde få normalt stängda kyrkor öppnade för oss – tack för det!

Kostnaden för tåg t/r Stockholm-Karlskrona berodde bl a på när man bokade biljett men låg för många på något över 800 kr, boende på vandrarhemmet i dubbelrum kostade 680 kr, bilhyra jämte bensin ca 620 kr/person.

Guidning på museerna i Karlshamn tacktes av cirkelbidrag från Vuxenskolan.

Erik Elvers

Björketorpstenen och Vierydsbron

Foto Eva Innings

Första dagens första anhalt var runstenen i Björketorp. På vår väg från Karlskrona till Ronneby stannade vi på en liten parkering med en anslagstavla. En stig ledde in i gles lövskog. Plötsligt hade vi tre bautastenar framför oss. Stenarna stod i form av en triangel med ca 20 meter emellan. Det var en märklig syn. Stenarna var alla ca 4 meter höga men endast omkring en halv meter tjocka. Här möttes tre socknar och stenarna står inom ett gravfält från äldre järnåldern, alltså från tiden omkring Kristi födelse.

Man kände verkligen historiens vingslag. Runinskrift finns endast på en av stenarna, Björketorpstenen, men den inskriften är desto märkligare. Den är en sk galder – en förbannelseformel och är skriven med det äldsta runalfabetet. Den anses vara ristad i slutet av 600-talet, alltså flera hundra år äldre än de flesta av våra runstenar, som ristades omkring tusentalet. Texten lyder enligt Ronneby Turistråd ”Mäktiga runors hemlighet dolde jag här, kraftfulla runor. Den som bryter detta minnesmärke skall ständigt plågas av arghet (perversitet). Svefull död skall

drabba honom. Jag spår fördärv.” Vi stod där helt förstummade, både inför inskriften och inför stenens väldighet. Hur kunde man på 600-talet med enkla redskap resa dessa stenar? Så tittar vi på stenens baksida. Även där finner vi runor skrivna med det äldsta runalfabetet. Texten står ganska långt ner på stenen och man undrar om det är en rubrik till framsidans ristning, eller är det någon som velat kommentera texten på framsidan. Ingen vet. Olycksbådande spådom tyds den gamla texten. Man förstår att Björketorpstenen är ett av Sveriges märkligaste runstensmonument

På vår väg från Ronneby till Karlshamn tog vi den vackra äldre vägen som går närmare kusten.

Vårt första stopp ca en mil från Ronneby var vid en gammal stenbro över Vierydsån.

Bron ligger strax norr om vägen – ja den ligger så nära att man lätt ser den från bilvägen. Den här bron har två valv, men det finns gamla stenbroar med många valv. Stenarna, som bildar valvet, är något koniska och binder på så sätt varandra. Bron håller alltså ihop utan vare sig murbruk eller cement. Den här valvbron är från 1850-talet, men tekniken fanns redan under romartiden. Alla ville vi beträda bron och jag kan säga att det togs många foton med hela gruppen på bron.

Eva Innings

Foto: Lars Innings

Besök hos korgmakaren Mikael Svensson

Vi kommer in på gårdsplanen och möts av dragspelsmusik. Där står Mikael och spelar på sitt durspel, ett sorts litet dragspel.

- Musiken är ett bra sätt att samla besökarna, det är annars risk att de sprids i trädgården och i verkstaden, säger Mikael.

Vi ser oss nyfiket omkring men samlas framför Mikael, som berättar för oss hur han, en f.d. punkrockare och Stockholmsbo, hamnade i Blekinge och blev korgmakare. För femton år sedan

besökte Mikael sina gamla hemtrakter i Blekinge och hade då i en affär sett en vacker korg av ene. Han ville lära sig att själv tillverka korgar, men korgmakarlärare växer inte på träd. Han lyckades emellertid leta upp korgmakaren Kalle Persson på ett ålderdomshem. Kalle var änklings och hade tappat livslusten och var först mycket skeptisk till Mikaelns önskan att lära korgmakeri.

Det hela slutade med att Mikael lärde sig göra

korgar och Kalle kvicknade till och började själv tillverka korgar på ålderdomshemmet.

Mikael berättar den fantastiska historien om det lilla båtsmanstorp, som han fann och köpte när han bestämde sig för att flytta till Blekinge. Torpet ligger med enebackar som närmaste grannar. En dag när Mikael var nyinflyttad kom en granne för att bekanta sig med nykomlingen. Han frågade vad Mikael sysslade med och Mikael fick till sin stora förvåning veta att det tidigare bott en korgmakare i huset. Att det stämde fick Mikael se bevis för ute i skogen där han såg hur den tidigare korgmakaren skurit enevirke. Bara enstaka grenar duger och det tar 25-50 år för en gren att växa ut.

Vi får en lektion i hur det går till att klyva en negren. Till sist går vi in i verkstaden och får se en mängd korgar i olika storlekar och utförande. Mikael's korgar säljs bl.a. i Sätergläntan, där han också håller kurser i korgmakeri.

Båtsmanstorp är flottans motsvarighet till arméns soldattorp.

Sätergläntan är Hemslöjdens gård i Dalarna.

Text och foto Gunnel Wallén

Tingshusmotivet i Ronneby

På slänten framför före detta tingshuset i Ronneby har staden sedan 1960-talet en motivplantering med olika motiv år från år. Släntens yta är drygt 100 kvadratmeter och planteras med cirka 20 000 plantor. När man får veta att planteringsarbetet tar ca tre veckor för tre man förstår man vilken storslagen plantering man står inför. Årets motiv var att majblomman funnits i Ronneby i 100 år. Mest var det suckulenter i olika gröna nyanser med inslag av sommarblommor i klara färger. Slänten ligger i en liten park, Tingshusparken, som ger en fin inramning till den helt sagolika slänten. (Se baksidan)

Eva Innings

Ronneby Brunnspark

Tog en paus onsdag 24 augusti från det officiella programmet. Tittade på Brunnsparken i Ronneby som verkade mycket imponerande. Stora klippta gräsytor och mycket välvårdade planteringar. Hus som förr i tiden hade haft en annan funktion. T. ex. brunnshuset där folk drack brunn. Jag valde en led som ledde till en liten insjö och till en meditationsträdgård i japanskt snitt. Enkelhet och själsfrid verkar ha ett samband!?

Leden förde vidare till en doftträdgård med ett otal växter.

På återvägen till vår föreläsning tittade jag in i Naturum. Här kunde jag se in i en bikupa av plexiglas. Bina var alla flitiga och lämnade sin last av honung. De hade en ingång bredvid fönstret som var hårt trafikerad vid inspektion utifrån.

Birgitta Traxel

Mitt forntida Blekinge

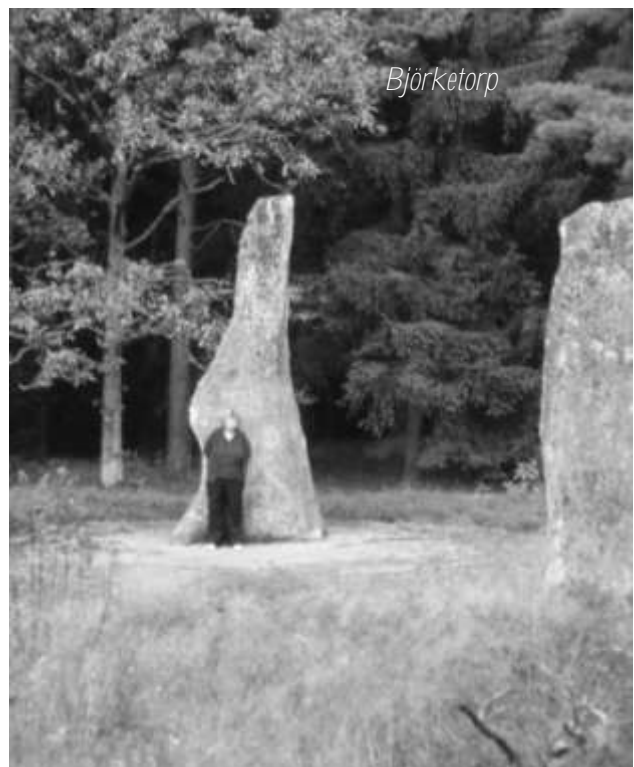
För första gången deltog jag i föreningens årliga landskapsresa, denna gång till Blekinge, landets näst minsta landskap. Anledningen är, att jag är ”halvblodsbleking”, då min mor och hennes 10 syskon föddes och växte upp i den centralt belägna orten Bräkne-Hoby. Både som barn och senare har jag vistats där och i Ronneby periodvis. För exakt 40 år sedan började jag på cykel besöka alla fornlämningar, innan jag blev arkeolog. Riksantikvarieämbetets första inventering av fornlämningar i Blekinge ägde rum åren 1969-1971, då man fann 3.003 synliga förhistoriska fornlämningar, mest gravar, på ca 1.000 lokaler. Flest fornlämningar efter samma inventering har Uppland, 138.000; därefter Södermanland med 90.000, en viss skillnad, som synes. Jag har arbetat med revideringsinventering, alltså omgång nr. 2, i bland annat Småland och Skåne under 1980- och 1990-talen, och ville gärna vara med i Blekinge. Märkligt nog blev denna inventering aldrig av, förrän nu, påbörjad år 2010, då nästan ingen erfaren personal längre finns att få. Förutom revideringsinventeringen pågår just nu den största arkeologiska undersökningen i landskapets historia, i samband med ny vägsträckning på Listerlandet med 40-50 arkeologer. De har hittat massor med gravar och husgrunder på flera platser längs vägen, från många årtusenden. När tidsfristen går ut i oktober förstörs många fornlämningar utan att dokumenteras. Själva vägen får dock kosta nästan hur mycket som helst. På resan guidade jag vid, eller berättade om, ett flertal platser från forntiden och medeltiden. Eftersom detta är en bråkdel av Blekinges förflutna vill jag försöka mig på en utförligare beskrivning om forntida förhållanden, även med jämförande utblickar utanför landskapet.

Blekinge kallar Harry Martinsson ”ett åarnas landskap”, kanske utan tanke på, att det var åarna med omgivande dalar och slätter, som först koloniserades av människor. Landskapets namn har föreslagits syfta på fjärdarnas lugnvatten i vikarna innanför skärgårdens öar. Det äldsta kända belägget för namnet Blekinge kommer från engelsmannen Wulfstan, utsänd av den anglosaxiske (engelska) kungen ca år 890, på båtresa utanför kusten. Han skriver, att Blekinge, Möre,

Öland och Gotland alla lyder under svearna, ett omdiskuterat påstående. Möre är det sydöstra av de små länderna vid den tiden, alltså vår tids Småland. De övriga är Varend, Finnveden, Njudung och Tjust, vad jag vet. Skåne är Danmarks rikaste provins och Bornholm är självständigt med egen kung.

Både landhöjning och landsänkning har ägt rum under äldre stenålder, därefter endast marginell förändring, mest landhöjning. På små öar finns forngravar ända från yngre stenålder, alltså från en tid, då Stockholmstrakten till stor del ännu låg under vatten.

De äldsta spåren av människor (före nämnda pågående utgrävning) består av lösfynd av främst fintandade ljusterspetsar av horn och ben, hittade ofta i mossar, tidigare grunda sjöar. Många är hittade på Listerlandet och är ca 7.000 år gamla. Under stenålderns senare delar är många boplatser kända, men få gravar. Under bronsålder och järnålder är det tvärtom få boplatser men många gravar. De flesta fornlämningarna, alltså synliga gravanläggningar, finns i landskapets centrala, sydliga delar, i området Bräkne-Hoby mot öster till Nättraby, med avbrott för den karga Vierydsplatån. Öster om Ronneby besökte vi några av de mest kända och välbevarade fornminnesmonumenten: Björke-

torpsstenen, gravfälten vid Hjortahammar och Hjortsberga samt ett ovanligt bronsåldersröse vid Vång.

Nästan 100 procent av alla fornlämningarna är belägna söder om högsta kustlinjen, vilken ligger ca 60 meter över nuvarande havsyta, Baltiska Issjöns gamla strand. Det betyder ungefär halvvägs mellan dagens kust och Smålands gräns. Det är härnere de för åkerbruk bästa jordarna avsatts. Blekinge skiljer sig både geologiskt, naturgeografiskt och arkeologiskt från Skåne, med undantag av Listerlandet, som mer liknar Skånes och Danmarks fullåkersbygd. Blekinges västra gräns gick under hela medeltiden vid Mörumsån, och Lister hörde politiskt inte heller till Skåne, utan var självständigt.

För 7.000 - 9.000 år sedan låg havsbotten utanför dagens kust ovan havsytan, och på 15 – 43 meters djup står ännu stammar och stubbar av tallar kvar. Då kunde blekingebon promenera torrskodd till England, om han orkade. Förutom olika flintyxor blir trindyxan av bergart populär under sen mesolitikum (= äldre stenålder = jägarstenålder, till för ca 6.000 år sedan). Den främsta innovationen vid slutet av mesolitikum är den äldsta keramik tillverkningen. Det dröjer ej länge innan den viktigaste innovationen någonsin når Nord-Europa, givetvis jordbruket, den neolitiska revolutionen, alltså den yngre

stenåldern. Till nu levde vi som jägare och samlare i samma ekologiska system som de andra djuren. Vi påverkade inte skogen och levde på "räntan" men rörde ej "kapitalet". Arkeologer brukar kalla jordbruket, med dess konsekvenser på sikt, som den största katastrofen i mänsklighetens historia.

Den första neolitiska kulturen är trattbägarkulturen med vacker keramik. Därefter, för ca 5.000 - 4.000 år sedan, håller den gropkeramiska kulturen till vid kusten, främst på Listerhalvön. Den kändaste boplatsen ligger vid Siretorp. En enda undersökt boplats gav fynd av ca 250 stenyxor vid bygget av ett lasarett söder om Karlshamn. I senare delen av denna kultur lever också stridsyxkulturen eller båt-yxkulturen, troligen en fortsättning på trattbägarkulturen. Dessa bönder odlar korn och har många får. Deras båtformade stenyxor är mycket vackra. Gravfynd är ej helt ovanliga. Passande nog har 2 gravar hittats på Hoby kyrkogård och 1 på Ronneby kyrkogård.

Neolitikum avslutas med den kultur, som avslutar hela stenåldern och anlägger de första synliga fornlämningarna och enda megalitgravarna i Blekinge, nämligen hällkistor, för ett eller vanligare några obrända skelett. De kan ligga i en stensättning, ett röse eller, som i Skåne, i en hög. Keramiken är av mycket dålig kva-

Kratteröset, Ö. Vång

litet. Den s.k. simpla skafthålsyxan är vanlig, och lever vidare in i nästa period, bronsålder. Flintdolken är statusvapen, ytterst vacker, välhuggen och tunn. Vackrare än någon dolk jag sett på museum är den jag fann i en överplöjd gravhög i Skåne under inventering vårvintern 1986, glimmande som en juvel i solen, överst i det sönderplöjda kärnröset. Det fanns en (!) känd förstörd hög när jag kom, jag hittade 70 (!) till. Bland annat p.g.a. de glest spridda gravarna anser man, att bebyggelsen bestått av ensamliggande gårdar. Vid denna tid började boken att bilda skog.

Hästhallen, målade bällristningar

Megalitgravarna är den mest komplicerade arkitekturen före de medeltida kyrkorna. Båda våra äldsta megalitgravar, dösar och gånggrifter, föregångare till hällkistorna, följer kusten i Bohuslän, Halland och Skåne, låt vara med långa avbrott i Halland. Båda finns endast 2 mil väster om Listerlandet. De saknas egendomligt nog i Blekinge. På södra Öland finns däremot en liten grupp gånggrifter. Den flintkultur, som hör samman med dessa gravformer är väl representerad i Blekinge. Som nämnts är, och har varit, bortodling vanlig, främst i skånsk och listerländsk miljö, där gravarna ligger på sedimentmark, begärlig för odling. I Blekinge öster om Lister liksom t.ex. i Mälardalen, finns berg och åkerimpediment att anlägga fornlämningar på.

Under bronsåldern, ca 1500-500 år f.Kr., och särskilt dess äldre del, anläggs i Blekinge 290 rösen, varav mer än 200 i den centrala delen (enligt inventeringen 1969-1971). Väster om Mörumsån känner jag till endast 1 stort bronsåldersröse, annars bara högar som i Skåne. Sveriges och Skånes största röse är den välkända Kiviksgraven, hela 70 meter i diameter.

På vår resa skymtade vi ett imponerande röse i Yxnarum. Vi besökte även ett av de båda märkligaste rösena i landskapet, det bäst bevarade av 3 s.k. kraterrosen, i skogen vid Östra Vång i norra utkanten av den centrala bygden under äldre bronsålder. Det är 20 meter i diameter, 3 meter högt och med en 10 meter vid krater ända ner till rösets botten. Det har sett ut som en cylinder med kallmurade sidor, både på ut- och insidan, ställvis med ännu bevarad kallmur inuti. Funk-

tionen är okänd, grav eller kultplats. Ett välbevarat kraterröse finns nära Kalmar, flera på Gotland.

Det andra ovanliga, närbelägna men ej besökta röset ligger på ett bergkrön vid Forstheim. Det är 16 meter i diameter och 2 meter högt, uppbyggt i 3 etager, begränsade av lodräta, kallmurade kanter. 11 kammare eller nischer i anläggningen ger intryck av ett slags kolumbarium. På 1870-talet fann man fragment av keramik samt askblandad jord. Uppenbarligen brandgravar. Kallmurade rösen finns förutom i Medelhavsområdet även i England, varifrån man troligen fick den nya innovationen vid denna tid, nämligen brons.

De stora rösena från äldre bronsåldern är de mest karaktäristiska och mest imponerande fornlämningarna i Blekinge. De största är 30-36 meter i diameter, och ligger i dominerande höjdlägen, ofta tillsammans med ett fåtal mindre rösen eller flacka stensättningar. De är vanligen byggda över en hällkista för endast en obränd person, givetvis med hög status i sitt samhälle. En del rika kvinnogravar förekommer, vilket tyder på en viss jämlikhet. Däremot kan man undra var, hur, och om vanliga människor begravdes.

Vi kan göra en jämförande utblick. Dösarna var ursprungligen avsedda för 1 obränd person, men återanvändes. Vid studier i samband med utgrävningar av gånggrifter i Falbygden, som vår förening besökt, har man beräknat, att varje grav (ca 300) har hyst ca 40 obrända personer och använts ca 300 år. Man tror, att gravarna

här representerar en totalpopulation bönder, oavsett samhällsstatus. I rösen liksom i högar finns ofta sekundärbegravningar, men dessa kan vara från vilken förhistorisk period som helst. Några stora förmodade bronsåldersrösen kan innehålla en hällkista från senneolitisk tid, alltså yngsta stenålder, med t.ex. en flintdolk som gravgåva. Rösena visar en rumslig kontinuitet med de äldre hällkistorna. Under yngre bronsålder övergår man till brandgravskick. Rösena blir mindre, stora runda stensättningar med jordfri stenfyllning blir vanliga, en typ av dessa är uppbyggda runt ett naturligt, stort block. På Torhamnsudde rastade vi intill en stor, rund flack stensättning, antingen från yngre bronsålder eller äldsta järnålder (1000 f.Kr. – ca år 0).

Hällristningar med figurer antas vara från bronsålder. Efter inventeringen för 40 år sedan var 9 lokaler kända, de flesta i östra Blekinge, bl.a. den mest kända, och största med ca 140 figurer, Hästhallen som vi besökte. Här finns många skepp av något olika utseende, den vanligaste figuren både här och annorstädes. Det finns mansfigurer, vilket framgår tydligt, då de har en extra lem, alltid rejält tilltagen. Det finns djurfigurer, fotsulor, hjulkors, och som alltid, de små runda groparna, skålgropar, även benämnda älvkvarnar. Skålgropar finns även på hällar och block utan figurristningar, men räknas som en form av hällristningar. De tycks ha en längre tillkomsttid än figurristningar. Som vi såg var

många figurer huggna över varandra, alltså ej samtida. Själva namnet hällristning är missvisande eftersom figurerna inte är ristade utan huggna eller knackade in, troligen med en sten. Hällristningar är vanligen belägna i öppen mark i anslutning till åkermark, vilket ej tycks gälla Hästhallen.

Många skålgropsförekomster och några figurristningar har hittats i samband med revideringsinventeringen, som nu pågår sedan år 2010. Vi kan bara fantisera och spekulera om avsikten med figurerna, men de uttrycker antagligen religiösa eller kultiska förhållanden, kanske var de även platser för sociala möten eller fester. En del figurer tycks avbilda verkliga ting, exempelvis vissa skepp, medan bilden av en man, som står under och lyfter ett skepp, vilket jag sett flera gånger, säger något annat. Solfigurer och fotsulor är troligen tecken för en gudom. Skeppen kan vara transportmedel till dödsriket och skålgroparna symboler för fruktbarhet eller honkön. De hällristningstätaste områdena i vårt land är norra Bohuslän, därefter trakterna omkring Enköping, Norrköping och Simrishamn samt Tjust i nordöstra Småland. Hällkonst av varierande slag och ålder finns i alla delar av vår planet.

Text och foto: Kjell Linnér

Artikeln fortsätter i nästa nummer av NOS.

Gravfältet i Hjortahammar

(Fortsättning på artikeln i NOS 4/2011)

Ryssugnar i skärgården

Ryssens angrepp i Stockholms skärgård och utmed Östersjökusten finns väl dokumenterat och orsaken var att svenska regeringen inte var villig att förhandla om fred. Särskilt väl dokumenterat är slaget vid Södra Stäket, men det framkommer en del tecken på att det inte gick till riktigt på det sätt som framkommer i texter från tiden för slaget.

De synliga spår vi i dag finner är de s.k. ryssugnarna. Ugnarna ligger så strategiskt till på öarna i skärgården och utmed kusten att det inte finns någon annan naturlig förklaring till deras läge än att det övervägande antalet ugnar kan tillskrivas

den Stora ofreden 1714-1720. Att det även förekommer vissa teorier att en del ugnar är äldre och bl.a. har använts till torkning av fisk skall dock inte förkastas. Just ugnarnas lägen vad gäller topografi, landhöjning och på platser vi vet genom skrivna källor att ryssarna hade sina läger gör att vi kan vara säkra på ryssens användning och uppbyggnad av ugnarna. I den inre delen av Stockholms skärgård finns det även lämningar i anslutning till ugnar som är registrerade som

gravar och som bekräftas av det strategiskt lämpliga platserna i förhållande till Södra Stäket. Att det verkligen är ryssar som är begravda på de här platserna kan inte helt säkert avgöras utan en arkeologisk undersökning. Gravarnas läge i förhållande till ugnarna påvisar endast att så kan vara fallet. Det material som hitintills har skrivits och forskats om vad gäller ugnar och gravar är fortfarande så litet att det är svårt att ge ett entydigt svar: att alla lämningarna är från den Stora ofredens tid. Det fortsatta arkeologiska arbetet och det stora folkliga intresset kan göra att det i sinom tid kan framkomma mer fakta om denna sommar som drabbade skärgårdsbefolkningen så hårt att det fortfarande berättas minnen om sommaren 1719.

I början på 1990-talet kom jag i kontakt med en man vid namn Lennart Säfström. Han var som jag mycket intresserad av den historiska miljön på Farstalandet. Han var orienterad och hade sett mycket av markerna och upptäckt den historiska miljön som fanns in på knuten. Själv bor och verkar jag i området och har tillbringat många

timmar för att leta fornlämningar. Det är mot bakgrund av detta som jag har anmält och fått följande möjliga ugnar och gravar registrerade: RAÄ 72:1 på Lillängsudd är 2 ugnar och 4 gravar registrerade. RAÄ 71:1 på Storängsudd är även 2 ugnar och 4 gravar registrerade. På Hålludden fanns RAÄ 59:1 sedan tidigare registrerat 1 ugn. Vid genomgång av marken upptäcktes RAÄ 59:2 då ytterligare 1 ugn och 1 grav upptäcktes.

De anläggningar vi i dag kan se spåren av, har av tradition kallats för ”ryssugnar”. Det har ifrågasatts om dessa verkligen är lämningar från ryska trupper som under 1700-talet vid olika tillfällen vistats i Stockholms skärgård. Den geografiska utbredningen tillsammans med skriftliga historiska källor gör gällande att det i de flesta fall rör sig om lämningar efter ryska trupper (Per Widerström, rapport 2002:20, s. 8). En del ugnar i skärgården kan vara byggda under tidigare period och återanvänts av ryssen. En del författare hävdar bl.a. (Glöde 1991, Bagge 1996: 42) att skärgårdsbönderna under bl.a. 1500-talet använde sig av denna typ av ugn, men det finns inget egentligt belegg för den teorin. Fortsatt forskning kan möjligen ge oss fler svar.

Efter den svenska Östersjökusten och på många öar i skärgården syns spåren efter ryssens framfart denna historiska sommar, anno 1719. På flera av dessa platser finns resterna kvar av de s.k. ryssugnarna, många mycket välbyggda och ännu relativt välbevarade, vilket kan tyda på att här hade ryssen stationära läger och vistades under en längre period.

Tapani Tuovinen beskriver lite olika typer av stensättningar och konstruktioner. En av de vanligare konstruktionerna som byggts utan murbruk av stenblock är de s.k. ryssugnarna. Han beskriver deras storlek, läget intill farleder och lämpliga landstigningsplatser. Han anser inte att någon folklig tradition ger något belegg för att skärgårdsbefolkningen skulle använt ugnarna för sina egna behov. Ugnarna kan vara byggda av främlingar och som troliga byggare utpekas den ryska flottans sjömän under den stora ofreden (Tuovinen 1990:88-90).

Marita Bagge pekar också på detta med olika typer av stenugnar och på 1970-talet fördes en livlig debatt om ugnarna var ryssugnar eller om de var avsedda för fisktorkning. En man vid namn Anders Östman säger att han har studerat hundratals ryssugnar och att det efter läget och utseendet går att ev. avgöra om de är från den stora ofreden 1713-1721. En del ugnar i skärgården kan vara från 1550-talet när Gustav Vasa utfärdade en förordning om att det på varje större fiskeplats skulle uppföras en rökugn där fisken skulle rökas för att inte bli skämd (Bagge 1996:143).

Marita Westergård skriver i en artikel om ryssugnar på Björkö i Finska skärgården: ”När det gäller ryssugnarnas omdiskuterade ålder kullkastas 1500-tals teorin av ett klart faktum: landhöjningen.” På den nivå som ugnarna befann sig på i början av 1700-talet, 1-1,5 m.ö.h., på 1500-talet skulle ugnarna legat helt under ytan. Vidare skriver Westergård att: ”en av de få platser i Österbotten där det finns tillförlitliga bevis angående ryssugnar är Skrävelbådan i Mickelsörarnas skärgård [...] 1720 hava ryssarna här mistat både fartyg och folk till någon myckenhet och finnes lämningar efter deras bakugnar.” (Westergård 2007).

I Anette Glödes uppsats är målet att belysa de frågor och problem som finnas vad det gäller ryssugnar. Hon utför experiment genom att bygga typ en ryssugn och testar den genom den vanligaste teorin att de användes för brödbak. Hon ser ett problem i att definiera vad som är en ryssugn, definitionen lyder: ”Den inom arkeologin betraktade ryssugnen är en rök-rösgugn, konstruerad av natursten. Begreppet har sitt ursprung hos den folkliga traditionen och har blivit ett sakord hos Riksantikvarieämbetet. Benämningen skall användas där traditionen finns att ryska flottan slog läger på platsen.” (Glöde 1991:11).

De kriterier som skall uppfyllas för att en ugn skall kallas ryssugn är enligt Lindström och Olofsson för det första, ”att den lokala traditionen skall kunna förankras i ett faktiskt påvisbart historiskt skeende, nämligen att ryska galärflottan slagit läger på platsen”. För det andra ”skall ryssugnen vara belägen i sådant topografisk läge som gör det troligt att fartyg kunnat ankra upp invid, ett hamnläge bör alltså finnas” och för det tredje ”skall ryssugnen uppträda i kombination med fornlämningstyper som inte kan kopplas till

någon annan förklaring än ett tillfälligt läger från ca. 1700-tal (Glöde 1991:12).

Glöde tar vidare upp flera synpunkter på ugnens konstruktion och diskussioner av flera forskares synpunkter, sammanfattningsvis leder detta fram till att diskussionerna kretsar kring två teorier. Den vanligaste teorin är traditionen att det är spår från ryska flottan, den andra teorin är att de skall vara rester från saltbristens 1500-tal då de användes att torka fisk i/på (Glöde 1991)

Tidigare arkeologiska undersökningar

Få ryssugnar är arkeologiskt undersökta men Noel Broadbent har arkeologiskt undersökt en ryssugn i Västerbotten (Glöde 1991:31). Om man utgår från C-14 prover från denna ugn så kan dateringen inte, om den stämmer, hänföras till ryska galärflottans härjningar utan snarare 1430-1480-tal. En andra ugn som är undersökt i Västerbotten kan dateras till 1700 AD enligt C-14 metoden. ”En tredje ugn som endast är lichenometriskt daterad” är fornlämning RAÄ 218 i Ångermanland. Ugnen är daterad av Leif Grundberg, men är undersökt på mycket osäkert material (Glöde 1991:32). Dessa undersökningar är för få för att man skall kunna dra några säkra slutsatser, det behövs mycket mer undersökningsmaterial. Jag tror att även om vi har mer undersökningstillfällen så kan vi vara ganska klara över att det finns ugnar som ryssarna byggde, men också att de återanvände tidigare byggda ugnar.

Som framgår av ovanstående är materialet mycket tunnsått och ändå är ryssugnar en vanlig lämning i Stockholms skärgård, ca 400 är registrerade i Stockholms län. Att ”många lämningar i skärgården förses i folktradition med prefixet ’ryss’, gör det till en spännande och angelägen anläggningstyp att dokumentera arkeologiskt” (Widerström rapport 2002:20, s. 7). Prefixet ”ryss” förekommer även i många andra sammanhang på öar och på fastlandet. I Värmdö kommun finns platser som: Rysskyrkogården, Rysslätten och på Utö finns det bl.a. platser som benämns Ryssnäsudden, Ryssundet, Ryssnäsängen och även ett torp som benämns Rysstorpet.

En arkeologisk undersökning av 2 ugnar har genomförts i Stockholms län på Farstalandet. Bakgrunden till den arkeologiska undersökningen var att JM AB fått bygglov att uppföra en konferensanläggning på Hålludden. Den planerade

bebyggelsen skulle komma att beröra 2 ugnar (RAÄ 59:1 och RAÄ 59:2) medan 1 grav (RAÄ 59:2) ansågs ligga utanför byggområdet. Länsstyrelsen beslutade om en arkeologisk undersökning av de 2 ugnarna på Hålludden, den genomfördes sommaren 2002 av Stockholms läns museum, ansvarig grävledare var Per Widerström. Syftet med undersökningen kan beskrivas som en tolkning av funktion, konstruktion och försök till datering.

”Att det är fråga om två ugnar förefaller sannolikt. Stenpackningarna var täta, men saknade täckande hållar ovanpå. Detta gör att dessa öppna konstruktioner rent tekniskt skulle kunna vara spisar lika gärna som ugnar.” Av stenpackningen att döma i en av ugnarna är det svårt att sätta den i samband med en tillfällig användning för bak och matlagning. Även det faktum att stenen var hårt bränd talar för att anläggningen använts flera gånger och svalnat mellan användningstillfällena. Detta tyder på en återanvändning av en befintlig anläggning på platsen för ryssarnas läger.

Utifrån skriftliga källor vet vi att ryssarna härjade i området åtminstone vid 2 tillfällen under sommaren 1719 (Per Widerström, rapport 2002:20, s. 11).

Massgraven på Ingarölandet

På Ingarölandet finns en villatomt (RAÄ 34:1) där man för ett antal år sedan fann en grav med skelettdelar från ett 20-tal individer. Platsen är registrerad men någon arkeologisk undersökning har inte gjorts och därför finns det ingen rapport skriven (författarens kommentar). Landsantikvarie Stig Rydh skriver i en anmälan till Riksantikvarieämbetet ang. den s.k. rysskyrkogården att: det var när det skulle schaktas för ett fritidshus som man påträffade en stor mängd skelettdelar av människa. Fyndplatsen ligger på en relativt jämn platå nedanför Finnsvedsberget, Högklevsudd och ca 15-20 m från stranden. Skelettdelar påträffades direkt under markytan och låg tätt sammanpackade, någon organisk ordning kunde inte ses. ”Särskilt påfallande var att smärre ben, kotor och revben nästan helt saknades. Inga föremål, knappar eller dylikt observerades, ej heller fanns spår av trä eller spikar”. ”De i massgraven vid Högklev begravda individerna kan ha hop-samlats från ett slagfält, kanske relativt lång tid efter slaget” (Rydh 1973, brev)

Fyndomständigheterna samt fyndplatsens namn,

”Rysskyrkogården”, talar för att graven hör samman med rysshärjningarna i området 1719, möjligen direkt med det bekanta slaget vid Baggens-täket i Boo socken den 13 augusti detta år” (Rydh 1973, brev). Platsen finns också markerad på en karta från 1845 (Englund och Öberg 2007).

Tidigare har jag berättat om den berättelse Stina Hellman fick höra som barn: att man på Bergviks gård hade grävt upp och flyttat på skelettdelar med båt. Platserna ligger inte långt från varandra sjövägen och det är lätt att ta sig i land på Högklevsudd. Den teori som man hitintills har hållit fast vid är att det kan vara de skelettdelar man grävde upp på Bergviks gård. Dessa ben ”försvann” under många år utan att någon närmare osteologisk undersökning utförts. De har nu i år, 2009 återfunnits och lämnats för osteologisk undersökning. Rapporten blir tyvärr inte klar innan denna uppsats skall vara inlämnad.

Det finns en redogörelse från 1790-talet om slaget vid Stäket, författad av Kungliga Södermanlands regemente som lyder: ”Av fienden, som släpade sine döde med sig, förlorat mycket folk, syntes af de många och stora gravar, som på Holmarne, dem han passerade, til deras begrafning voro uppkastade.” Denna redogörelse ger intressanta upplysningar om att ryssen begravde sina stupade utmed flera ställen. På Rådmanö finns en tradition (RAÄ:21) om ”ryssgravar eller andra anläggningar” och på Ornö (RAÄ:128:1) ”grav med frågetecken”. ”Även andra uppgifter finns att tillgå såsom platsnamn, lokala traditioner, skriftliga källor, arkeologiska resultat samt ett antal fornlämningar som kan ge en antydning om var dessa massgravar uppfördes. Det gemensamma för platserna är att nästan samtliga är exponerade mot Baggensfjärden.” (se fig. 4) (Englund och Öberg 2007:91-92). På Gälö och Sandhamn har vi platser som benämns ”ryssgravar” och man har på dessa platser utfört arkeologisk undersökning. När det gäller undersökningen på Sandhamn (Kjell Andersson och Margareta Boije, rapport 2000:1, s. 7) så kommer man till den slutsatsen att de gravlagda ”sannolikt huvudsakligen utgjorts av utländska sjömän och passagerare som avlidit på eller på väg till Sandhamn. En del av de gravlagda har möjligen också varit flyktingar från Estland och Livland. Det senare skulle kunna förklara de relativt många kvinno- och barngravarna liksom traditionen om ryssgravar”.

Undersökningen på Gälö i Österhaninge (RAÄ

513:1) beskriver ett gravfält med 24 st gravar varav 1 grav undersökts arkeologiskt. Innehållet bar ”spår av tråkista, [...] flata tennknappar i sådant läge att de kan ha tillhört en fotsid kappa, fragment av kritpipa och en tennhake [...] allt talar för att det är ryska soldater som vilar här.” Benmaterialet var i så dåligt skick att det fick ligga kvar orört (Rosén 1969).

Mimmi Öberg

Artikeln avslutas i nästa NOS

Bokanmälan

Megatrends

TemaNord 2011:527. Nordiska Ministerrådet och Nordregio. 205 sidor (på engelska)

Potatis- och grönsaksodling men också tecken på tilltagande turism och avfallshögar var några små glimtar av det som håller på att ske i Arktis, som några av oss (från FNSiN, Föreningen Norden och Föreningen Sverige-Grönland) såg när vi besökte södra Grönland 2008. Små exempel på något mycket stort.

Det handlar om en gigantisk ekologisk förändring som pågår i Arktis men som nog kan kallas en global förändring. Forskare på Nordregio har fångat och analyserat den i nio *megatrender*. Att klimatet förändras och att glaciärerna smälter kan inte ha gått någon förbi, men till skeendet hör också en miljöförstöring i form av luftföroreningar och allt mera avfall. Förändringarna är också demografiska, såsom urbanisering och att unga flyttar ut, t.ex. från Färöarna, Grönland och Island. Hit hör tilltagande turism med slitage och olycksrisker. Inte minst blir Arktis allt intressantare för allt fler politiska, industriella och militära aktörer. Allt detta kräver dessutom den arktiska befolkningen på ett gensvar, en anpassning, som i sin tur förutsätter mera och högre utbildning. Det behövs nya investeringar, nya energislag. Vad effekten av alla dessa förlopp tillsammans kommer att bli, finns det inte något enkelt svar på. Men Arktis kommer inte att vara sig likt om ett eller ett par årtionden.

Det är en mycket ambitiös analys som forskarna presenterar i boken. Naturligtvis ger den en helt annan bild av Arktis än den konventionella skildringen i exotiska, ofta storslagna vyer. Det

hindrar inte att även den här boken är generöst illustrerad – med bilder som kan säga mer än ord. Men i mitt tycke är det kanske tack vare det generösa kartmaterialet som Arktis träder ut ur kylan (om uttrycket tillåts), ut ur anonymiteten. Kartprojektionerna är naturligtvis valda så att Arktis är i centrum. Områdets storlek och de stora variationerna inom den vidsträckta regionen framgår. Det är tyvärr inte helt lätt att uppfatta alla kartdetaljer i bokformatet, men det går också utmärkt att se kartorna på Nordregios nätplats: www.nordregio.se

De faktaspäckade sidorna är visso inte någon snabbläst lektyr, men det är sannerligen värt besväret för den som bryr sig om utvecklingen i Arktis och dess effekter på vår jord. Jag hoppas verkligen, att författarnas förhoppning ska beannas – att många beslutsfattare ska läsa och ta till sig budskapet. Och att många av oss andra också gör det!

Anders Scharström

OBS! Se programmet på sidan 17!

Hur gick det?

Vandring snabbspårvägens förlängning

Vi var åtta vandrare, som en vacker men lite kall oktoberdag, följde Erik på en ca 6 km lång vandring längs snabbspårvägens förlängning mellan Alvik och Solna Centrum. Vi började med att via flera trappor genomföra en bestigning av Traneberg. Därefter så följde en vandring över den nya bron över Ulvsundaviken, som vi kunde passera utan problem. I Ulvsunda industriområde höll vi på att bli instängda på en industritomt, men Erik lyckades rädda situationen med ett kraftigt ryck i en gallergrind. Lunchen intogs i Marabou-parken vackert belägen vid Bällsta-ån. I Sundbyberg observerade vi två väldiga kranar, som ska flytta en av snabbspårvägens broar över järnvägsspåren. Vandringen avslutades i Solna Centrum där vi skildes åt.

Anders Tunevi

Senhöstvandring Stocksund- Hägernäs 13 november

Som så många andra dagar under november 2011, startade denna med rå, kylig luft, och grå-luddiga, låga moln.

Ett vandringssuget sällskap på 8 personer strålade trots detta samman på bussterminalen vid Danderyds Sjukhus. Den buss vi skulle åkt ett par stationer med, fick vagnfel, och blev inställd, varför vi startade vår vandring där och då. Efter 10 min. promenad var vi redan nere vid den tänkta startpunkten, vid Värtans strand i Stocksund.

Den första sevärdheten vi passerade var Ceder-grenska tornet med omgivande park. Vi vandrade genom det arboretum med olika barrträd, som planterats där 1889. Marken var privatägd 1885-1975, och tornet byggdes fortlöpande mellan 1896 och 1921, då ägaren Nestor Cedergren avled. Det ägs numera av Danderyds kommun, som övertog det från Nordiska Muséet, som i sin tur fått det som en donation. Danderyds kommun lät bygga färdigt tornet, och hyr ut det som kurs- och konferenslokaler. Tornet inrymmer även en restaurant, med god (men dyr!) mat.

Med raska steg fortsattes vandringen utmed strandnära promenadvägar, förbi stora och lyxiga villor i Stocksund och Djursholm. Nästa anhalt blev Institut Mittag-Leffler, ett världskänt centrum för matematisk forskning. 1919 skapade professor Gösta Mittag-Leffler och hans hustru en stiftelse för forskning, och skänkte den till Kungliga Vetenskapsakademien. Stiftelsen

äger en stor, pampig 3-våningsbyggnad uppe på en höjd, samt tillbyggda bostäder för svenska och utländska forskare.

Vi fortsatte sedan mot Villa Pauli, numera hotell, festvåning och restaurant. Ursprungligen en magnifik privatbostad för Sveriges rikaste person, Johan Wilhelm Smitt, ”brännvinskungen” kallad. Husen är ritade av Ragnar Östberg, och utsmyckade av Carl Eldh och Georg Pauli.

Medhavd lunch intogs i ett grönområde med lämpligt utplacerade bord och bänkar.

Vi besteg sedan Svalnäs gravfält från 500-1050 e.Kr, beläget på några gröna kullar, med omgivande park. Stora, gamla ekar skuggade platsen, och det var svårt för ett otränat öga att urskilja de mängder av olika gravformationer, som man vet döljer sig under de fallna höstlöven.

Vandringen fortsatte förbi Svalnäs gästhem, vackert beläget vid Näsbyviken i Djursholm. Där finns ett sjukhem, och ett mycket uppskattat äldreboende. Vi passerade på avstånd Näsby Slott, tidigare Sjökrigsskolan. Där finns nu konferens- och kurslokaler, inkl. boende, samt en omfattande Friskis-och-Svettisverksamhet, inrymd i Sjökrigsskolans gamla gymnasal.

Där passade 2 av vandringsdeltagarna på att avvika, för att ta Roslagsbanan tillbaka till Stockholm. Vår vandringledare Erik hade ”timat” promenaden så väl, att tåget anlände i samma sekund som våra kamrater klev in på perrongen. Suveränt!

Vår vandring hade nu tagit längre tid än vad Erik förutsett, varför vi tillsammans beslöt att inte gå ända fram till Hägernäs, vars byggkranar skymtade i fjärran.

De gråluddiga molnen hade nu skingrats, och den lågt stående solen förgyllde den sista delen av vandringen med ett underbart skimmer. Vi fortsatte förbi Näsby-parks Centrum och Näsäng, och vek sedan av mot väster, mot station Viggbyholm på Roslagsbanan. 5 vandrare tog där tåget in mot stan, och en (undertecknad) tog en buss mot hemmet längre ut i Täby, vars gräns vi alltså också passerat.

En lärorik, trevlig och nyttig vandringsdag tackar vi Erik för!

Kopia av Nike av Samothraki framför Villa Pauli
Foto: ClaesGöran Ström

Margareta Thorsson

Från Rhenguldet till Beowulf

Christer Westerdahl grävde djupt i historien och öste frikostigt av sitt vetande över 26 trollbunda, förtjusta lyssnare. Dessutom avslöjade han planer på en kommande resa med historiskt tema till Skåne och Danmark. (Läs mer om de planerna i separat notis). Kort sagt: en mycket trevligt kväll!

Anders Schærström

Andhämtning

En trivsamt kväll med julfika, gröt och glögg. Traditionsenligt läste Anders högt novellen ”Granen”, om muminfamiliens julfirande. En ny läsare för i år var Nina Bohigas som läste Astrid Lindgrens En jul i Småland för länge sen och Min osynliga jul av Viveca Lärn.

*Bente af Edholm
(Text och foto nedan)*

Foto Bente af Edholm

Program

GUSTAV III OCH DET OFULLBORDADE SLOTTET

Tisdag 17 januari kl 18.00 i lokalen Baltzar, Baltzar von Platens gata 11

Nils Erik Landell – välkänd miljödebattör, läkare, författare, exkursionsledare och dessutom sedan länge medlem i FNSiN – kåserar om och diskuterar världens enda kungliga nationalstadspark. Han vill också väcka debatt om hur parken sköts.

I sin nyutkomna bok på samma tema framhåller han att ruiner och byggnader runt Brunnsviken speglar viktiga epoker i konung Gustaf III:s liv som är belysta av samtida hemliga dagböcker, brev och manuskript, vilka ger en annorlunda bild av konungen än den sedvanliga. I slutet av varje kapitel behandlas djur och blommor som belyser naturens förändringar sedan 1700-talet.

Kontaktperson: Birgitta Traxel, tel. 073-6146786

Te och kaffe serveras; smörgåsar till försäljning

FÄRÖARNA - 18 ÖAR I ATLANTEN

Tisdag 31 januari kl 18.00 i lokalen Baltzar, Baltzar von Platens gata 11

Gunnel Wallén, som har besökt Färöarna regelbundet sedan 1980-talet, visar bilder och berättar. Hon har sett öarna vid olika årstider, i skiftande väder. Hon känner öarnas natur och samhälle, vardagsliv och festligheter, litteratur och näringar. Gunnel är också sedan länge aktiv i Samfundet Sverige-Färöarna.

Föranmälan krävs inte, men den som vill förvisa sig om en stol och en smörgås må gärna höra av sig någon dag i förväg till Anders Schærström, anders.schaerstrom@telia.com; 08-758 30 03.

SKIDÅKNING I VINTER

Kontaktpersoner : Anders Schærström tfn 08-758 30 03 (b), anders.schaerstrom@telia.com
Sara Mariasdottir, 08-742 66 73 (b), hibiskus47@hotmail.com ; Unn Hellsten, 08-600 26 42 (b) unn.hellsten@kb.se (a), unn.hellsten@telia.com (b)

ARKTIS FRAMTID

Torsdag den 16 februari klockan 18:00 (Kom i god tid!) Plats: Nordregio, Holmamiralens Väg 10 Skeppsholmen Stockholm (OBS! recension s. 14)

Det arktiska området håller på lämna världens periferi. Nyligen utkom en viktig bok om de förändringar som är på gång i Arktis: *Megatrends*. Bakom boken står Nordiska ministerrådet och Nordregio. Alla känner till klimatförändringen, som hotar glaciärerna, men i Arktis pågår också stora demografiska, befolkningsgeografiska, ekonomiska och politiska förändringar. Människor och samhällen måste anpassa sig till klimattrenderna och omvärldens intresse för Arktis växer i takt med att naturresurser tycks bli mera tillgängliga och området mera tillgängligt för turism. Med dessa förändringar följer ett växande behov av utbildning, kapitalinvesteringar och förnybar energi.

Den ansvarige forskaren *Rasmus Ole Rasmussen* arbetar på Nordregio i Stockholm. Nordregio är ett forskningsinstitut under Nordiska ministerrådet som arbetar med geografiska, regionala förändringar i Norden och Östersjöområdet. Sverige har för närvarande ordförandeskapet i Arktiska rådet (2011-2013). Språk: skandinaviska.

Samarrangemang mellan FNSiN, Föreningen Norden, Föreningen Sverige-Grönland, Samfundet Sverige-Färöarna och Samfundet Sverige-Island. Kontaktperson: Anders Schærström, anders.schaerstrom@telia.com; 08-758 30 03, 070-693 91 28.

UGGLEKVÄLL

Fredag den 9 mars från klockan 19.

Några gånger har vi gett oss ut i vinterkvällen för att lyssna efter ugglor. Framgången har varierat, men spännande har det alltid varit och gemytligt.

Eftersom det kan vara ganska omständligt att organisera transporter för att komma ut i den riktiga vildmarken försöker vi nu med ett mera "lättlyssnat" alternativ (åtminstone lättillgängligt), i naturreservatet Ekebysjön, som man lätt når med SL. Kattugglor lär häcka på Nybytorpsberget i närheten av Ekebysjön (Zetterberg: Revirkartering av Ekebysjöns häckfåglar 2006. Modulo, februari 2007. Tillgänglig som pdf via Internet)

Klä dig efter väderförhållandena och ta med varm dryck och annan proviant efter eget önskemål samt fick- eller pannlampa. Visserligen kan inte ugglor garanteras, men vi är på plats och tillhandahåller korv (även vegetarisk sådan) för grillning. Hör av dig om du vill förvissa dig om en korv eller om du undrar något.

Anders Schærström, 070-693 91 28, anders.schaerstrom@telia.com, Erik Elvers 08-85 84 88; e.elvers@bredband.net; Eva Moëll Elmquist (eva.m.elmquist@gmail.com).

Transport: Roslagsbanan till hållplats Bråvallavägen eller buss 601 till hållplats Modgunnvägen. Därifrån kort promenad till rastplatsen och naturskolan vid sjöns östra ände. Även bilparkering finns.

VÅRMÖTE

Måndag 26 mars, kl 19.00. OBS! Föredrag börjar klockan 18.00 (se nedan)
Lokal: Baltzar von Platens gata 11

Medlemmarna Föreningen Natur och Samhälle i Norden kallas härmed till ordinarie medlemsmöte på ovan angivna plats och tid.

Dagordning

1. Val av mötesordförande, mötessekreterare och två justerare.
2. Fastställande av röstlängd.
3. Mötes behöriga utlysande
4. Fastställande av dagordningen
5. Protokoll från höstmötet den 14 november 2011
6. Verksamhetsberättelse för 2011.
7. Resultat- och balansräkning för 2011.
8. Fråga om ansvarsfrihet för 2011 års styrelse.
9. Motioner (skall vara till styrelsen tillhandad senast en månad före vårmötet)
10. Fyllnadsval till funktionärsposter
11. Information om samarbete med andra föreningar mm
12. Övriga frågor

Före vårmöteshandlingarna, kl 18, berättar Elena Teterina om Kazakstan och sina år där och tar oss med på en resa i bilder genom landet.

Kaffe, te serveras, smörgåsar till försäljning.

TIDIG VÅRVANDRING i Bergianska Trädgården

Onsdagen den 18:e april klockan 18.00

Vi träffas utanför koloniområdet Lilla Frescati klockan 18. Området ligger mellan Universitetets T-banestation och Roslagsbanans station Frescati. Koloniområdets symbol är ett eklöv. Vi går in i koloniområdet och beundrar den gamla eken, som i sin kärna hyser en stor myrstack. Från eken går vi den nyanlagda vägen parallellt med Roslagsbanan och kommer in i Bergianskas våtmarker. Trots tidig vår räknar jag med att vi får se pestdräp, körsbärskornell, trollhassel och många fler växter stå i full blom. Dessutom passar vi på att se hur långt våra träd kommit med sina bladknoppar. Kanske är det lämpligt att ha med en termos om vårkvällen är kylig.

Ingen föransmälan men vill du veta mer kontakta Eva Innings tel 08 7741253

LANDSKAPSRESA 2012?

Resan sommaren 2011 gick till Blekinge, se rapporter i detta nummer av NOS. Valet stod i första hand mellan det landskapet och Närke och därför är det tänkbart med en Närkeresa, evt kombinerad med besök i Ekomuseum Bergslagen, sommaren 2012, förslagsvis i mitten eller senare delen av augusti. Det finns också ett förslag om en resa i Lappland.

I Närke finns bl a kulturresevatet Wadköping i Örebro, Skärmarbodabergen, Garphyttans nationalpark, Göksholm, fågelmarkerna vid Oset och Tysslingen, de röda näckrosorna i Fagertårn, Polhems Stjärnsund och Heidenstams Olshamar.

Ekomuseum Bergslagen innehåller ett sextiotal besöksmål med spännande historia, från kulturlandskapet vid Strömsholms slott i söder till Bräntjärnstorpet i Grangårde Finnmark i norr. Ett besök där beskrivs som en tidsresa, där man följer framväxten av det moderna industrisamhället genom kolmilor, gruvor, hyttor med masugnar, hammarsmedjor och bruk, arbetarbostäder, herrgårdar och bergsmansbyar, kraftverk, järnvägar och kanal med slussar. Kanske är det att gäpa över för mycket att lägga de här områdena i en resa

Rundresa fyra dagar i Lappland med besök bl a i Luleå (Norrbottenmuseet, världsarvet Gammelstad, friluftsmuseet Hägnan), Kukkolaforssen, Aavasaksa (på finska sidan av Torneälven, ingår i världsarvet Struves meridianbåge), Övertorneå kyrka, Kengis bruk, Kiruna med bl a besök i LKAB:s gruva, Gällivare med Aitikgruvan, Boden med Rödbergsfortet och Försvarsmuseet. Det finns ett detaljerat förslag för resan.

De här förslagen (och evt ytterligare) får vi dryfta vid första träffen.

De som är intresserade höre av sig till Erik Elvers, e-måle e.elvers@bredband.net eller tfn 08 -858488 (hem) senast 21 januari. Meddela gärna samtidigt om det är några dagar i första halvan av februari som du inte kan vara med på förmöte.

GOTSKA SANDÖN 6 – 10 juni

Vår- eller försommarresan till Gotska Sandön är nog FNSiNs klassiker framför andra.

I år (2012) infaller nationaldagen på en onsdag. I skrivande stund är turlistan för den kommande säsongen inte känd, men båten brukar gå på onsdagar, fredagar och söndagar. Därför har vi preliminärbokad platser på Gotska Sandön onsdag 6 – söndag 10 juni. Utresa från Nynäshamn på onsdag morgon, hemresa på söndag kväll.

Obs! Eftersom antalet deltagare de senaste åren inte har varit så stort som det har brukat vara har vi preliminärt bokad endast för 10 personer. Dröj därför inte för länge med att anmäla dig, om du är intresserad.

Gotska Sandön behöver knappast någon presentation för föreningsmedlemmar vid det här laget – men nya medresenärer är alltid lika välkomna. Långa stränder, tallskog, behagliga stigar, orkidéer, spännande skrönor och dramatisk historia. Vi gör gemensamma vandringar för deltagare som vill gå tillsammans. Eftersom det blir en relativt sen resa denna vår finns det god chans för rödsyssla. All mat och dryck (utom vatten) måste medföras.

Inkvartering i eget tält, hyrtält med sängar, trebäddsrum eller fyrbäddsrum. Årets prislista har inte heller presenterats ännu, men följande priser gällde förra säsongen (båtresa + inkvartering):

Båtresan 1095 kr T/R.

Inkvartering (per natt):
Eget tält 70 per person
Hyrtält 290 kr (dvs 145/person, om två delar tält)

4-bäddsrum 750 kr per rum

3-bäddsrum 750 kr per rum

2-bäddsrum 550 per rum

Obs! Rumspriserna delas alltså på antalet personer i rummen.

Anmälningar mottages av Erik Elvers (e.elvers[a]bredband.net.; 08-85 84 88).

Frågor besvaras också av Erik samt av Anders Schaerström, (anders.schaerstrom@telia.com; 08-758 30 03)

Inför resan ordnar vi ett förmöte, där vi går igenom alla praktiska detaljer.

Medlemsregistret

Vi planerar att göra ett nytryck av medlemsregistret. Kontrollera dina kontaktuppgifter i medlemsregistret från 2010. Är det några förändringar skicka ett mail till eva.innings@telia.com

I nästa NOS

Nästa nummer av NOS utkommer i mars med flera rapporter från Blekingeresan.
Vårens söndagsutflykt till Sandemar den 20 maj.

NOS tipsar

Föreningen Nordens Stockholmsavdelning erbjuder:

ÄR HUSET MITT? TILLBAKA TILL KARELEN
Torsdag 19 januari kl 14. Föreningen Norden, Hantverkargatan 29. En presentation med bilder av Lars Zilliacus

CARSTEN JENSEN

- INTE BARA LITTERATUR

Måndag 6 februari kl 18. ABF, Sveavägen

Föreningen Nordens Stockholmsavdelning och ABF

JÄTTENS ANEDDRÄKT

Finlandsfrågan i svensk politik 1809–2009

I samband med årsmötet tisdagen den 21 februari kl.18.00. Föreningen Norden, Hantverkargatan 29.

LITTERATURDAGARNA I MARIEHAMN

Ålandsresa, 23-25 mars 2012.

NORDENS ROLL I MEDLING OCH FREDSARBETE

Måndagen den 26 mars kl.18.00. ABF, Sveavägen
Tidigare utrikesministern och ordföranden i FN:s generalförsamling Jan Eliasson

Mer information: www.norden.se

Östdanmarks medeltid. Kulturhistorisk resa till Skåne och Själland. maj 2012.

Också under nästa år är Christer Westerdahl ciceron för en kulturhistorisk bussresa. Denna gång ställs kosan till det romanska, tidigmedeltida, Östdanmark, det vill säga Skåne och Själland för perioden ca 1050-1250. Resan är på 6 långa dagar, utgår från Lidköping, men man kan också hoppa på under vägen över Göteborg och Halland. Det blir hårdkörning från tidig morgon 21/5 till midnatt 26/5. Resvägen går tvärs över norra Skåne från Halmstad och omfattar övernattningar i Kristianstad, Köpenhamn, Roskilde, Kalundborg och Holbæk. Pris utom luncher och inträdesavgifter 5.800:-.

Huvudtemat följer alltså en tid då Danmark var Nordens ledande kulturområde. Ämnena i bussen blir politisk och kulturell historia under epoken, särskilt kring kyrkomiljöerna, i viss mån också borgar, kloster och museer, med vissa oundvikliga avstickare in i andra perioder, som bronsålderns hällristningar, gotiken, gränsstrider & freder mellan de svenska och danska rikena fram till 1600-talet.

Christer var grundare och förste ordförande för FNSiN. Han har verkat länge som museiman och sedan som lärare vid universitet i de 4 större länderna i Norden. Han är en flitig författare i kulturhistoriska ämnen och har nu tagit på sig den omöjliga uppgiften att guida i ämnen där han inte ens är specialist, alltså helt i FNSiNs tvärfackliga anda. Senaste resan gick till Ravenna, där 5 medlemmar deltog.

Intresserade kan konsultera dessa eller styrelsen för att få en uppfattning om Christers eventuella kvaliteter som ciceron....Preliminär anmälan till christer.westerdahl@ntnu.no. Intresserade kan då även beställa ett detaljerat program och ett genomarbetat förslag till litteratur för den som vill lära före (studiecirkel?) eller efter resan.

Four small, square windows with white frames are arranged horizontally on the upper floor of the house.

A decorative arched window with a small, ornate pediment is located above the central entrance.

A square window with a white frame is located on the left side of the house, below the upper floor windows.

A square window with a white frame is located on the right side of the house, below the upper floor windows.

A square window with a white frame is located on the left side of the house, below the middle floor windows.

A square window with a white frame is located on the right side of the house, below the middle floor windows.

ANCE
S. SVETSTEVNIK
32 62 31

BEHNOVA